

ARTIKELEN

Een systematische literatuurreview naar de gevolgen van een slachtofferverklaring voor de straftoemeting*

Giulia de Groot & Sigrid van Wingerden

1 Inleiding

Per 1 juli 2016 treedt de wet in werking die aan het slachtoffer van ernstige misdrijven of aan diens nabestaanden een onbeperkt spreekrecht geeft.¹ Dit is een verruiming van het spreekrecht zoals dat per 1 januari 2005 was ingevoerd. Hoewel het nieuwe wetsvoorstel aanvankelijk een adviesrecht voor slachtoffers over een passende straftoemeting wilde invoeren, heeft dat voorstel het niet gehaald omdat dat zo'n fundamentele wijziging van de positie van het slachtoffer in het strafproces met zich zou brengen, dat er de facto een driepartijstelsel zou ontstaan. In plaats van het adviesrecht heeft de wetgever ervoor gekozen om het slachtoffer een onbeperkt spreekrecht toe te kennen. Waar het slachtoffer of diens nabestaanden zich voorheen alleen mochten uitlaten over de gevolgen die het delict voor hen heeft gehad, krijgen zij door de recente wetswijziging ook de mogelijkheid om hun opvatting over de bewezenverklaring, de kwalificatie van het feit, de schuld van de verdachte en over de passende straftoemeting kenbaar te maken in de rechtszaal.²

Er is destijds veel discussie geweest over de invoering van het spreekrecht, en nu wederom over de uitbreiding daarvan.³ Deze discussies richten zich in de eerste plaats op de procesrechtelijke gevolgen van de participatie van het slachtoffer in het strafproces. Krijgen we dan geen driepartijstelsel? Wordt de onschuld-presumptie van de verdachte niet geschonden doordat het participerende slachtoffer ervan uitgaat dat de verdachte de dader is? Daarnaast richt de discussie zich voornamelijk op de gevolgen die de invoering van het spreekrecht heeft voor het slachtoffer. Voorstanders van het spreekrecht wijzen op het belang dat slachtof-

* Giulia de Groot studeert rechten en criminologie aan de Universiteit Leiden. Mr. dr. Sigrid van Wingerden is als universitair docent Criminologie verbonden aan het Instituut voor Strafrecht & Criminologie van de Universiteit Leiden. Zij is tevens voorzitter van de redactie van PROCES.

1 Wet van 14 april 2016 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering ter aanvulling van het spreekrecht van slachtoffers en nabestaanden in het strafproces en wijziging van de Wet schade-fonds geweldsmisdrijven ter uitbreiding van de mogelijkheid van uitkering aan nabestaanden, *Stb.* 2016, 210.

2 *Kamerstukken II* 2014/15, 34082, 4.

3 Zie R. Kool, 'Alles naar wens? Observaties naar aanleiding van het conceptwetsvoorstel ter aanvulling van het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden in het strafproces', *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2014, 3, p. 9-24.

fers het gevoel hebben in de rechtszaak betrokken te worden. Dat komt de ervaren procedurele rechtvaardigheid ten goede. Bovendien kan het helpen bij de emotionele verwerking van het slachtofferschap (Lens, Pemberton & Groenhuijsen 2010; Kool 2014). Van Dijk wijst er voorts op dat het spreekrecht voor slachtoffers en nabestaanden helpt om secundaire victimisatie te voorkomen, omdat het slachtoffer zich meer erkend en begrepen zal voelen.⁴ Tegenstanders menen daarentegen juist dat het spreekrecht de kans op secundaire victimisatie vergroot: het slachtoffer mag dan wel zijn zegje doen in de rechtszaal, maar de rechter zal daar niet altijd in meegaan. Bovendien brengt het spreekrecht met zich dat het slachtoffer dat zich uitlaat over de bewijsmiddelen of de straftoemeting als getuige (beëdigd) kan worden gehoord. Dit beantwoorden van vragen van de verdachte, het Openbaar Ministerie of de rechter kan een pijnlijke ervaring zijn voor het slachtoffer, die het leed bij het slachtoffer doet verergeren.

Opvallend is dat er veel minder aandacht is voor de gevolgen die het spreekrecht zal hebben voor de straf die aan de verdachte wordt opgelegd. Volgens Kool wijzen de Nederlandse evaluaties van het spreekrecht en de schriftelijke slachtofferverklaring uit dat een substantieel deel van de slachtoffers (onder andere) participeert in de hoop de strafmaat te beïnvloeden.⁵ Het is ook te verwachten dat de straf die de verdachte krijgt mede afhankelijk is van de inhoud en toon van hetgeen het slachtoffer of diens nabestaanden in de rechtszaal zeggen. Als een slachtoffer gebruikmaakt van zijn spreekrecht, zullen andere mensen zich door de informatie die hij verstrekt en door zijn emotionele uitingen makkelijker kunnen identificeren met het slachtoffer. Volgens Schellings theorie van 'the identifiable victim' kunnen deze slachtoffers rekenen op meer empathie en medeleven.⁶ Als een slachtoffer gebruikmaakt van zijn spreekrecht, zou dat zodoende dus tot zwaardere straffen voor de dader kunnen leiden.

Hoewel het spreekrecht reeds in 2015 is ingevoerd, en per 1 juli 2016 verder wordt uitgebreid, is vooralsnog voor de Nederlandse situatie onduidelijk welke gevolgen het voor de straftoemeting heeft als het slachtoffer gebruikmaakt van zijn spreekrecht of van de mogelijkheid om een schriftelijke slachtofferverklaring (SSV) in te dienen. In Nederland hebben slechts twee experimentele studies onder studenten plaatsgevonden naar het effect van een slachtofferverklaring op de straf. Uit beide studies bleek dat een slachtofferverklaring geen invloed had op de strafzwaarte.⁷ Internationaal is echter wel veelvuldig onderzoek naar gedaan naar het effect van *victim impact statements* (VIS) of *victim impact evidence* (VIE) op de

4 J. van Dijk, 'De komende emancipatie van het slachtoffer. Naar een verbeterde rechtspositie voor gedupeerden van misdrijven', *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2009, 1, p. 20-36.

5 Kool 2014; R.S.B. Kool, R.C. Passier & A. Beijer, *Evaluatie implementatie schriftelijke slachtofferverklaring*, Utrecht: Willem Pompe Instituut 2006; S.B.L. Leferink & K.H. Vos, *Spreekrecht en schriftelijke slachtofferverklaring: recht of kans?*, Utrecht: Slachtofferhulp Nederland 2008.

6 D.A. Small & G. Loewenstein, 'The devil you know: The effects of identifiability on punishment', *Journal of Behavioral Decision Making* 2005, 5, p. 311-318.

7 M. Kampen, J.W. de Keijser & G.K. Schoep, 'Het effect van de slachtofferverklaring op de straftoemeting: een experimenteel onderzoek onder rechtenstudenten', *Tijdschrift voor Criminologie* 2013, 1, p. 24-43; K.M.E. Lens e.a., 'One rule for the goose, one for the gander? Wrongfulness and harmfulness in determining reactions to offenders and victims of crime', *European Journal of Criminology* 2016, doi:10.1177/1477370816649623.

straf. In deze bijdrage onderzoeken we daarom wat er uit die studies bekend is over het verband tussen een slachtofferverklaring en de zwaarte van de straf die aan de verdachte wordt opgelegd. Dit doen wij aan de hand van een systematische literatuurreview. Het grote voordeel van zo'n systematische literatuurreview is dat het onderzoek transparant en repliceerbaar is.⁸ De onderzoeksvraag die in deze review centraal staat, luidt: 'In hoeverre hangt een slachtofferverklaring samen met de straftoemeting?'

2 Methode

2.1 Zoektermen

Voor het uitvoeren van de systematische literatuurreview is in de periode van 11 februari 2016 tot en met 9 april 2016 gezocht in de database Web of Science. Om naar het verband tussen een slachtofferverklaring en de straftoemeting te kijken zijn zoektermen gebruikt die verband houden met het slachtoffer, de straftoemeting en het recht van het slachtoffer om te verklaren in de rechtszaal. Hierbij is gebruikgemaakt van de volgende gecombineerde zoektermen, die 113 resultaten opleverde: (victim OR survivor) AND (punish* OR sentenc* OR penalt* OR decision* OR outcome*) AND ('victim impact statement*' OR 'victim participation' OR 'victim impact evidence' OR 'victim personal statement*' OR 'victim statement*').

2.2 Inclusiecriteria

Voor deze systematische literatuurreview zijn drie criteria vastgesteld om te bepalen of een publicatie in onze studie wordt geïnccludeerd.⁹ Ten eerste worden slechts peer reviewed wetenschappelijke artikelen geïnccludeerd die *full-text* beschikbaar zijn via de zoekmachine Web of Science. Grijze literatuur valt zodoende buiten het bereik van deze studie. Ten tweede worden enkel studies geïnccludeerd die zijn uitgevoerd in de Verenigde Staten van Amerika, zodat de resultaten van de studies beter met elkaar te vergelijken zijn. Ten derde worden enkel kwantitatieve studies meegenomen waarin de samenhang tussen een VIS en de straftoemeting is onderzocht.

2.3 Procedure

Voor alle 113 artikelen die met de gehanteerde zoektermen werden gevonden, is op basis van de titels en eventuele abstracts bepaald of zij aan de inclusiecriteria voldoen. Bij 86 artikelen was dit niet het geval. De 27 overgebleven artikelen zijn *full-text* beoordeeld, waarna er alsnog zes studies afvielen omdat zij buiten Amerika plaatsvonden. Tien studies werden geëxcludeerd omdat dit geen kwantitatieve studies betrof naar de samenhang tussen een VIS en de straftoemeting. En één studie viel nog af omdat die niet *full-text* beschikbaar was. Uiteindelijk bleven

8 M. Petticrew & H. Roberts, *Systematic Reviews in the Social Sciences: A practical guide*, Oxford: Blackwell Publishing 2006.

9 Petticrew & Roberts 2006.

tien artikelen over, waarvan één artikel twee studies bevatte. Hierdoor is de review uitgevoerd op basis van elf studies.

2.4 Kenmerken van de studies

Van deze elf studies zijn de belangrijkste kenmerken en uitkomsten weergegeven in de overzichtstabel (zie tabel 1). De oudste studie dateert uit 1990, de recentste uit 2014. De theoretische kaders die in de studies gehanteerd worden zijn heel divers, maar veel richten zich op de behoeften van het slachtoffer. Bijna alle studies hebben het effect van een slachtofferverklaring onderzocht met behulp van experimenteel onderzoek waarbij vignetten gebruikt worden. Een enkele studie baseert zich op interviews of op regressieanalyses. De studies die vignetten gebruiken, hebben onderzoekspopulaties die uiteenlopen van 62 tot 343 participanten. In ongeveer de helft van de studies zijn de participanten studenten, in de andere helft burgers die in aanmerking komen om jurylid te zijn.

Voor de systematische literatuurreview is het tevens van belang om de kwaliteit van de geïncludeerde studies te bepalen. De ene studie kan immers beter in elkaar zitten dan de andere. We beoordelen de kwaliteit van de experimentele studies op grond van hun score op de Maryland Scientific Methods Scale (MSMS), waarbij scores uiteenlopen van 1 voor studies met een slecht onderzoeksdesign, tot 5 voor studies met het beste onderzoeksdesign.¹⁰ Daarnaast letten we op de grootte van de onderzoeksgroep, de representativiteit van de participanten van de studies, de betrouwbaarheid en de interne en externe validiteit. Op basis hiervan is de kwaliteit van de studies met een +, +/-, - beoordeeld. Dit kwaliteitsoordeel is ook in de overzichtstabel opgenomen.

- 10 De MSMS-scores hebben de volgende betekenis: MSMS 1: de interventie (slachtofferverklaring) wordt gecorreleerd aan de uitkomstvariabelen (straf); MSMS 2: hier wordt een voor- en nameting gedaan; MSMS 3: hier wordt een voor- en nameting gedaan en is een controlegroep aanwezig; MSMS 4: hier wordt een voor- en nameting gedaan met een controlegroep en wordt gecontroleerd voor relevante verschillen tussen de beide groepen; MSMS 5: hier wordt een voor- en nameting gedaan met een controlegroep en verloopt de toewijzing van deze controlegroep volstrekt willekeurig (D.P. Farrington e.a., 'The Maryland Scientific Methods Scale', in: D.P. Farrington e.a. (red.), *Evidence-Based Crime Prevention*, Londen/New York: Taylor & Francis Group, p. 13-21).

Tabel 1: *Overzichtstabel gebruikte studies*

Auteur, jaartal	Y	X	Theorie	N	Methode	Kwaliteit	Uitkomst
Doodstrafzaken							
Greene (1999)	Uitkomst capital case	Slachtoffer-type en informatietype	Focus gaat naar slachtoffer (Berger)	182 psychologische studenten die potentieel jurylid zijn	Vignetten	MSMS: 4 +/-	Er is weinig bewijs dat VIS een direct effect heeft, maar wel een indirect effect op straftoetsing. (significant)
Eisenberg, Garvey & Wells (2003)	Eerste stem van de jury	VIE	-	214 interviews, 63 strafzaken	Kwantitatieve analyse van interviews	+/-	VIE heeft geen significant verhogend effect op de doodstraf. Ras, religie en support voor de doodstraf wel.
Gordon & Brodsky (2007)	Strafmaat	VIS en verzachtende/verzwarende omstandigheden	Aandacht gaat van verdachte naar het slachtoffer	89 psychologische studenten	Vignetten	MSMS: 5 -	De aanwezigheid van een VIS in capital cases blijkt geen groot effect te hebben. (onduidelijk over significantie)
Butler (2008)	Kwetsbaarheid voor VIS	Death-qualification venire persons	-	200 potentiële juryleden	Vignetten	MSMS: 5 +	VIS heeft enkel in interactie met death-qualification een significant effect.
Blumenthal (2009) (Studie I)	Capital sentencing decisions	Feiten, feiten + VIS, feiten + VIS + expert	-	89 rechtenstudenten	Vignetten	MSMS: 4 -	VIS zorgt ervoor dat sneller de doodstraf wordt opgelegd. Verklaringen van experts kunnen dit effect verminderen. (significant)
Blumenthal (2009) (studie 2A-C)	Capital sentencing decisions	Feiten, feiten + VIS, feiten + VIS + expert	-		Vignetten	MSMS: 4 +/-	
- Studie 2A				136 studenten die nog geen bachelordiploma hebben			De perceptie van de jury over de betrouwbaarheid van een expert beïnvloedt de straftoetsing. En geen effect van VIS. (significant)

Tabel 1: (Vervolg)

Auteur, jaartal	X	Theorie	N	Methode	Kwaliteit	Uitkomst
– Studie 2B	•	•	72 eerstejaars rechtenstudenten	•	•	VIS lijkt het aantal keren doodstraf te verhogen. De perceptie van de jury over de betrouwbaarheid van een expert beïnvloedt de straftoemeting. (significant)
– Studie 2C	•	•	62 potentiële juryleden	•	•	VIS lijkt het aantal keren doodstraf te verhogen. De perceptie van de jury over de betrouwbaarheid van een expert beïnvloedt de straftoemeting. (significant)
Paternoster & Deise (2011)	Opgelegde straf: ‘life’ of ‘death’	Aanwezigheid VIE, empathie, sympathie, victim favorably, unfavorably perception of the offender	Identifiable victim impact	135 potentiële juryleden die bereid zijn de doodstraf te overwegen	Experiment met videofragmenten	MSMS: 5 +/- Door VIE voelen mensen negatieve emoties tegenover de dader en positieve emoties tegenover het slachtoffer en nabestaanden. Dit vergroot de kans op het opleggen van de doodstraf. (significant)
Vervolg doodstrafzaken						
Myers, Roop, Kalnen & Kehn (2013)	Sentencing judgements	VIS en gruwelijkheid	131 studenten die nog geen bachelordiploma hebben	Vignetten	MSMS: 5 +/-	VIS zorgt voor zwaardere straffen net als gruwelijkheid. (significant) Er bestaat geen interactie.
Niet-doodstrafzaken						
Erez & Tontodonato (1990)	Type en lengte van de straf	VIS, dadereigenschappen en kenmerken van de zaak	500 zware misdadaanzaken	Regressie-analyse	+/-	VIS heeft invloed op de keuze voor de straf, en indirect op de lengte. (significant)

Tabel 1: (Vervolg)

Auteur, jaar- tal	Y	X	Theorie	N	Methode	Kwaliteit	Uitkomst
Wedodau, Cramer, Kehn & Clark (2014a)	Sentencing recommendations	VIS, NFA, negatieve affect scores	NFA	235 jury panelleden	Vignetten	MSMS:5 +	VIS zorgt indirect voor langere straffen. (signi- ficant) Dit werkt via negatieve gevoelens.
Wedodau, Cramer, Clark &Kehn (2014b)	Straftoemeting in jaren	VIS, NFA, NFC	NFC, NFA	343 potentiële juryleden	Vignetten	MSMS: 5 +	Door VIS krijgt het slachtoffer minder vaak de schuld en de daders langere straffen. Soort VIS maakt geen verschil. Een VIS zorgt voor lan- gere straffen. (significant)

Noot: MSMS is de Maryland Scientific Methods Scale. NFA is Need For Affect: iemands neiging om emoties te vermijden of op te zoeken. NFC is Need For Cognition: iemands neiging om deel te nemen aan en te genieten van cognitieve inspanningen.

3 Resultaten

Van de elf studies waar deze review zich op richt, hebben er zeven betrekking op de vraag of de kans om de doodstraf opgelegd te krijgen groter is als er een slachtofferverklaring is. De vier andere studies richten zich niet op de doodstraf, maar op de zwaarte van de opgelegde straf.

3.1 Doodstrafzaken

Van de zeven studies naar de oplegging van de doodstraf is er in vijf studies een positief verband gevonden tussen de aanwezigheid van een slachtofferverklaring en de kans om ter dood veroordeeld te worden: als er een verklaring van de nabestaanden is, is de kans dat de verdachte de doodstraf krijgt groter.¹¹ In twee van de zeven studies wordt helemaal geen verband gevonden.¹² Tot slot is er één studie die gemengde resultaten oplevert. Dit is mogelijk omdat het onderzoek is uitgevoerd bij verschillende groepen participanten. Bij twee van deze groepen wordt een positief verband gevonden, terwijl bij één groep geen enkel verband tussen een slachtofferverklaring en de straftoemeting is te zien.¹³

De eerste studie die een positief verband vindt tussen een slachtofferverklaring en de straftoemeting, is die van Blumenthal.¹⁴ Uit deze studie blijkt dat meer participanten de doodstraf oplegden indien een VIS aanwezig was. Daarbij toonde Blumenthal aan dat verklaringen van experts de effecten van een VIS kunnen verminderen. De onderzoekspopulatie in deze studie bestaat uit 89 rechtenstudenten, waardoor de bevindingen niet goed generaliseerbaar zijn. Dit maakt de resultaten zwakker in de brede context. Wel zijn verschillende controlevariabelen bevraagd en meerdere condities toegewezen, waardoor de resultaten beter te interpreteren zijn. MSMS-score 4 is hier van toepassing, omdat over een random toewijzing niks gezegd wordt.

Ook in de studie van Myers e.a. werd een direct positief verband tussen een slachtofferverklaring en de straftoemeting gevonden.¹⁵ Myers e.a. kijken niet alleen naar een VIS, maar ook naar de gruwelijkheid van de misdaad. Los van elkaar levert dit directe positieve significante verbanden op met de straftoemeting. Opvallend is dat geen interactie-effect wordt gevonden voor deze variabelen.

- 11 J.A. Blumenthal, 'Affective forecasting and capital sentencing reducing the effect of victim impact statements', *American Criminal Law Review* 2009-I, 1, p. 107-125; E. Greene, 'The many guises of victim impact evidence and effects on jurors' judgments', *Psychology, crime & law* 1999, 4, p. 331-348; B. Butler, 'The role of death qualification in venirepersons' susceptibility to victim impact statements', *Psychology, Crime & Law* 2008, 2, p. 133-141; R. Paternoster & J. Deise, 'The heavy thumb on the scale: the effect of victim impact evidence on capital decision making', *Criminology* 2011, 1, p. 129-161.
- 12 T. Eisenberg, S.P. Garvey & M.T. Wells, 'Victim characteristics and victim impact evidence in South Carolina capital cases', *Cornell law review* 2003, 2, p. 306-342; T.M. Gordon & S.L. Brodsky, 'The influence of victim impact statements on sentencing in capital cases', *Journal of forensic psychology practice* 2007, 2, p. 45-52.
- 13 Blumenthal 2009-II.
- 14 Blumenthal 2009-I.
- 15 B. Myers e.a., 'Victim impact statements and crime heinousness: a test of the saturation hypothesis', *Psychology, Crime & Law* 2013, 2, p. 129-143.

Uit dit onderzoek blijkt kortom dat een VIS direct positief samenhangt met de straftoemeting.

Een nadeel van deze studie is de participantengroep. Deze bestaat uit studenten, waardoor de resultaten niet generaliseerbaar zijn. Daar komt bij dat de participanten niet mochten overleggen over de beslissing, terwijl dit in het dagelijkse leven wel is toegestaan. Bovendien is in het onderzoek gebruikgemaakt van samenvattingen van de zaak, wat geen volledig beeld geeft. Daarentegen test deze studie een theorie die in de praktijk een belangrijke rol kan spelen, en is grondig nagedacht over de selectie van participanten. De personen werden namelijk geselecteerd wanneer ze de doodstraf wilden opleggen. De toedeling in de condities is vervolgens wel random gebeurd, waardoor dit onderzoek de MSMS-score 5 behaalt.

In de studie van Greene werd gevarieerd in de mate waarin de participant een VIS kreeg.¹⁶ Het slachtoffer werd significant aardiger gevonden als er een VIS was, wat leidde tot zwaardere straffen. Een groot nadeel van deze studie is dat er slechts achttien participanten in één conditie zitten. Wel is veel naar interacties gekeken en is onderscheid gemaakt in de beschaafdheid van het slachtoffer. Daarbij zijn er bruikbare manipulaties toegepast, alleen bestaat onduidelijkheid over de random toewijzing hiervan. Hierdoor bedraagt de MSMS-score 4. De participanten waren psychologiestudenten, maar wel diegenen die 'jury-eligible' waren. Desalniettemin zijn resultaten die behaald zijn met studenten als participant beperkt generaliseerbaar.

Butler laat met zijn studie ook zien dat een VIS significant gerelateerd is aan positieve gevoelens jegens het slachtoffer, zoals empathie.¹⁷ Deze studie richt zich op de bereidheid van het jurylid om de doodstraf te overwegen (de zogenaamde *death-qualification*). Het opleggen van de doodstraf hangt wel positief en significant samen met de status van *death-qualification*, maar niet met een VIS. Echter, de interactie tussen de status van *death-qualification* en een VIS leverde wel een significant resultaat op: wanneer een VIS aanwezig was, gingen de personen met deze status eerder over tot het opleggen van de doodstraf.

De kwaliteit van deze studie is goed, doordat vele relaties zijn onderzocht in onderlinge interactie. Een beperking van dit onderzoek is dat de VIS enkel schriftelijk waren en deze hebben wellicht minder invloed dan wanneer een slachtoffer zijn verklaring mondeling maakt. Er zijn 200 participanten bij deze studie betrokken, wat relatief veel is gezien de andere studies. De participanten zijn potentiële juryleden, wat het onderzoek nog sterker maakt. De MSMS-score van deze studie bedraagt 5, omdat de participanten random zijn verdeeld over de zaken.

Uit de studie van Paternoster en Deise blijkt dat de kans op de doodstraf groter is doordat de jury na het horen van VIE meer negatieve gevoelens ervaart jegens de verdachte.¹⁸ Daarentegen voelen de juryleden meer sympathie en empathie voor het slachtoffer en de nabestaanden. Deze significante verbanden resulteren in een percentage van 62,5 van de juryleden die voor de doodstraf kiezen indien zij

16 Greene 1999.

17 Butler 2008.

18 Paternoster & Deise 2011.

beschikken over een VIE, terwijl dit percentage slechts 17,5 bedraagt wanneer de mensen geen beschikking hebben over een VIE. Uit deze studie blijkt dat de gevoelens van sympathie en empathie ervoor zorgen dat de doodstraf wordt opgelegd, omdat de significantie van het effect van een VIE wegvalt wanneer deze twee variabelen betrokken worden in het onderzoek. Daarbij verkeerden de juryleden die een VIE hadden gezien en de doodstraf hadden opgelegd in de veronderstelling dat ze hiermee de nabestaanden zouden helpen met het verwerken van het verlies.

De kwaliteit van deze studie is redelijk goed, omdat bij de selectie al gekeken wordt naar de *death-qualification* van de participant. Daarnaast is voldoende gecontroleerd op verschillende factoren en zijn de schaalconstructies voldoende betrouwbaar; de Cronbach's alpha ligt namelijk boven de ,80. Daarentegen heeft geen overleg plaatsgevonden tussen de participanten, wat normaal gesproken achteraf wel gebeurt bij de juryleden. Hierdoor kan de uitkomst beïnvloed worden. In dit onderzoek zijn vrouwen oververtegenwoordigd, waardoor de resultaten niet goed te generaliseren zijn. Daarbij valt op dat deze bevindingen voornamelijk gelden indien het zaken zijn waar nog geen duidelijkheid over bestaat, maar waarbij de beslissing juist nog in het midden ligt. Vanwege de random toewijzing aan de condities is dit experiment uitgevoerd op niveau 5 van de MSMS. Vandaar dat aan deze resultaten meer waarde kan worden gehecht.

Naast de studies die directe of indirecte verbanden vinden zijn er andere studies die helemaal geen verband zien tussen het gebruikmaken van een slachtofferverklaring en de straftoemeting. Eisenberg, Garvey en Wells hebben onderzocht of na de toelating van een VIE bij de vraag of de doodstraf moet worden opgelegd, er wellicht vaker tot de doodstraf werd overgegaan.¹⁹ Uit deze studie blijkt dat zich geen stijging van veroordelingen in het nadeel van de verdachte heeft voorgedaan. De conclusie van hun onderzoek is dan ook dat karaktereigenschappen van de juryleden, zoals ras, religie en support voor de doodstraf, wel een significante invloed hebben op de doodstrafbeslissing, maar een VIE niet.

De kwaliteit van deze studie lijkt behoorlijk goed, omdat gebruik is gemaakt van een gecombineerde methode. De interviews worden gecombineerd met geregistreerde data, om vervolgens een analyse te maken en op deze wijze de betrouwbaarheid te verhogen. De interviewers zijn goed getraind en het interviewinstrument is goed getest. De gebruikte datasets zijn groot, waardoor veel informatie beschikbaar is om mee te nemen in de studie. Maar de kwaliteit is minder goed wanneer wordt ingezoomd op de interviews, omdat de respondenten pas achteraf geïnterviewd werden en dan mogelijk in het licht van de stem die zij hadden uitgebracht gingen antwoorden. Daarbij kunnen allerlei externe factoren de resultaten hebben beïnvloed en heeft er een substantiële selectie van zaken plaatsgevonden. Dit allemaal bij elkaar genomen levert niet zo'n sterke studie op. Wel positief is dat de respondenten random gekozen zijn.

Gordon en Brodsky stellen eveneens dat er geen verband lijkt te zijn.²⁰ Zij hebben dit onderzocht door 89 psychologiestudenten een casus te laten beoordelen,

19 Eisenberg, Garvey & Wells 2003.

20 Gordon & Brodsky 2007.

waarbij gevarieerd werd in de aanwezigheid van een VIS en in het niveau van ervaren emoties en pijn bij de nabestaanden. Op deze manier werden verzachtende omstandigheden meegewogen. Deze verzachtende omstandigheden hebben de grootste invloed op de straftoemeting, vooral wanneer zij samenhangen met de gezondheidsstatus van het slachtoffer. Dit is een opzichzelfstaand effect. De aanwezigheid van een VIS daarentegen bleek in deze studie geen effect te hebben op de vraag of iemand veroordeeld moet worden voor de doodstraf.

De betekenis van deze bevindingen is niet heel duidelijk. De psychologiestudenten kregen studiepunten voor hun deelname, waarbij de motivatie om mee te doen dus niet uit eigen interesse kwam. Bovendien wordt van de gevonden verbanden de statistische significantie niet duidelijk aangegeven, waardoor weinig gezegd kan worden over de betekenis van de bevindingen. De MSMS-score die behaald werd was 5, omdat de participanten random zijn toegewezen aan een experimentele of controlegroep.

De laatste studie van Blumenthal, die bestaat uit drie onderzoeken, leverde gemengde resultaten op over het effect van een VIS op de doodstraf.²¹ In de steekproef onder studenten die nog geen bachelordiploma gehaald hebben, wordt geen effect gevonden. Bij de eerstejaars rechtenstudenten en de mensen uit New York die in aanmerking komen voor jurydeelname lijkt het dat een VIS de kans op de doodstraf wel vergroot en is sprake van een positief direct verband.

In deze studie worden de zwakke elementen aangevuld met sterkere elementen. Zo maakt de studie gebruik van studenten die nog geen bachelordiploma hebben behaald, van eerstejaars rechtenstudenten en tot slot van burgers die in aanmerking komen voor jurydeelname. Deze participanten vullen elkaar aan, waardoor het totale beeld vollediger wordt. Aan de resultaten vanuit de laatste groep mag hier de meeste waarde worden gehecht. De opzet van de vignettenstudie bereikte de MSMS-score van 4, omdat over een randomtoedeling niet gesproken is in het artikel.

Tussenconclusie doodstrafzaken

Geconcludeerd kan worden dat de studies geen eenduidig beeld schetsen van de rol van een VIS op de straftoemeting. Als we de kwaliteit van de studies in ogenschouw nemen, lijkt de VIS toch positief samen te hangen met de straftoemeting. De studies die geen verband lijken te vinden, zijn immers van aanzienlijk mindere kwaliteit. Zo gebruiken Gordon en Brodsky psychologiestudenten en scheppen zij geen duidelijkheid over de significantie van hun bevindingen.²² En Eisenberg, Garvey en Wells hebben gebruikgemaakt van een afwijkende methodologie, namelijk interviews, waarbij de interviews met deze juryleden pas na de beslissing van de jury werden gehouden.²³ Dit kan resultaten vertekenen. Tot slot vindt Blumenthal in een gedeelte van zijn studie geen verband, maar dit is het deel waarbij

21 Blumenthal 2009-II.

22 Gordon & Brodsky 2007.

23 Eisenberg, Garvey & Wells 2003.

gebruik is gemaakt van studenten die nog geen bachelordiploma hebben.²⁴ Hierdoor wordt aan deze bevinding minder waarde gehecht.

De studies die een hoge kwaliteit hebben, vonden wel een positief verband tussen de VIS en de kans op de doodstraf. Paternoster en Deise maakten evenals Butler gebruik van potentiële juryleden en bereikten een MSMS-score van 5, waardoor aan hun resultaten meer waarde mag worden gehecht.²⁵ Ook Blumenthal (studie 2C) en Meyers e.a. vinden voor de groep participanten die bestaat uit potentiële juryleden een positief direct verband tussen een VIS en de kans op de doodstraf.²⁶

3.2 Niet-doodstrafzaken

De studies die geen betrekking hebben op de oplegging van de doodstraf, richten zich meer op de samenhang tussen een VIS en de straf lengte of -zwaarte. In deze review worden drie studies meegenomen die betrekking hebben op niet-doodstrafzaken. Al deze studies vinden een significant positief verband tussen de aanwezigheid van een slachtofferverklaring en de straftoemeting. Dit betekent dat de verdachte een zwaardere, respectievelijk langere, straf krijgt opgelegd als er een slachtofferverklaring is. In sommige studies is het verband direct,²⁷ in andere indirect.²⁸ In de derde studie wordt een indirect positief verband gevonden met de straf lengte, en een direct positief verband met de strafsoort.²⁹ Dit houdt in dat een slachtofferverklaring via andere factoren zorgt voor langere straffen en dat ze direct zorgt voor zwaardere straftypen voor de verdachte.

Een direct positief verband tussen een slachtofferverklaring en de straftoemeting wordt gevonden in de studie van Wedovau e.a.³⁰ Een VIS zorgt voor een zwaardere straf. Een aanvullende bevinding is dat slachtoffers minder vaak de schuld krijgen wanneer een VIS aanwezig is. Welk soort VIS dit is, lijkt in dit onderzoek geen verschil te maken.

Ook in deze studie wordt de straf bepaald zonder overleg, terwijl dit in de echte wereld met overleg gebeurt. In dit onderzoek is te weinig rekening gehouden met de emoties, maar wel zijn potentiële juryleden gebruikt als participanten, waardoor het onderzoek beter wordt. Daarbij is dit een onderzoek naar andere zaken dan moordzaken, waardoor dit een goede aanvulling is in de literatuur. Doordat in deze studie is gemanipuleerd in verschillende individuele factoren, is uiteindelijk een genuanceerder beeld ontstaan. Het onderzoek laat betrouwbare resultaten zien. De schalen die zijn gebruikt, kennen alle een hoge interne consistentie. Ten slotte kan worden vastgesteld dat niveau 5 van de MSMS wederom gehaald wordt door de random toewijzing.

24 Blumenthal 2009-II.

25 Paternoster & Deise 2011; Butler 2008.

26 Blumenthal 2009-II; Myers e.a. 2013.

27 A.L. Wedovau e.a., 'The Role of Emotion and Cognition in Juror Perceptions of Victim Impact Statements', *Social Justice Research* 2014a, 1, p. 45-66.

28 A.L. Wedovau e.a., 'Why the Impact? Negative Affective Change as a Mediator of the Effects of Victim Impact Statements', *Journal of interpersonal violence* 2014b, 16) p. 2884-2903.

29 E. Erez & P. Tontodonato, 'The effect of victim participation in sentencing on sentence outcome', *Criminology* 1990, 3, p. 451-474.

30 Wedovau e.a. 2014a.

In een andere studie wordt een indirect positief verband gevonden. Uit deze andere studie van Wedovau e.a. blijkt dat emoties een belangrijke factor zijn bij de straftoemeting.³¹ Een VIS lijkt ervoor te zorgen dat er langere straffen worden opgelegd. Maar een VIS hangt significant samen met gevoelens van boosheid en nervositeit bij de juryleden. Deze gevoelens zorgen eigenlijk voor deze langere strafoplegging, waardoor sprake is van een indirect effect van een VIS op de straftoemeting.

Bij de kwaliteitsbeoordeling van deze studie is in acht genomen dat de beslissing individueel is genomen, zonder overleg dat tussen juryleden plaatsvindt en hun oordeel beïnvloedt. De VIS die zijn gebruikt, zijn alle emotioneel geladen, waarbij een controle van een VIS zonder emotionele lading ontbreekt. Een voordeel van deze studie is dat de participanten jurypanelleden zijn in plaats van studenten en dat dit onderzoek niet om een moordzaak gaat, wat vaak wel het geval is. De vignetten zijn random verdeeld over de participanten, wat een MSMS-score van 5 oplevert.

De laatste studie, van Erez en Tontodonato, waarin 500 strafdossiers onderzocht worden, maakt onderscheid in straflengte en strafsoort, waarvoor respectievelijk een indirect en een positief direct verband wordt gevonden: een VIS heeft wel invloed op de keuze van een straf, maar niet zozeer op de lengte hiervan.³² Dit betekent dat een VIS ervoor zorgt dat er eerder voor een gevangenisstraf gekozen zal worden. De straflengte wordt beïnvloed door de aanwezigheid van de verdachte in de rechtszaal, dus niet direct door een VIS. De rechter wordt op scherp gesteld bij het bepalen van de lengte wanneer het slachtoffer aanwezig is, waardoor de lengte omhoog gaat. Een mondelinge VIS zou geen significante relatie met de straftoemeting opleveren, omdat de beslissing over de straf vaak al voor de zitting is genomen. Om deze reden heeft een schriftelijke VIS dan meer invloed, omdat dit tot de dossierstukken behoort.

Deze studie maakt gebruik van een selectieve steekproef van 500 dossiers: slachtofferloze delicten en zaken met institutionele slachtoffers zijn niet in het onderzoek betrokken. In de regressieanalyse wordt voor veel delicts-, dader- en proceskenmerken gecontroleerd. De betrouwbaarheid van de studie ligt hoog, omdat de verklaarde variantie van de lengte van straffen 43% is, wat gemiddeld hoger is dan in vergelijkbare studies.

- *Tussenconclusie niet-doodstrafzaken*

De studies die de niet-doodstrafzaken hebben onderzocht, vinden allemaal een positief verband tussen een VIS en de straftoemeting. Wevendau e.a. en Erez en Tontodonato vonden een direct verband.³³ Een indirect positief verband werd gevonden in één van de studies van Wedovau e.a. en in de studie van Erez en Tontodonato wanneer het de straflengte betreft.³⁴ Beide onderzoeken van Wedovau e.a. verdienen een hoge kwaliteitsbeoordeling vanwege de groep participanten,

31 Wedovau e.a. 2014b.

32 Erez & Tontodonato 1990.

33 Wedovau e.a. 2014a; Erez & Tontodonato 1990.

34 Wedovau e.a. 2014b; Erez & Tontodonato 1990.

namelijk potentiële juryleden respectievelijk jurypanelleden.³⁵ De andere twee studies beschikken over iets minder kwaliteit wegens hun steekproeven onder studenten.³⁶

4 Discussie

Uit het bestuderen van de elf studies waar deze review zich op baseert, blijkt dat de studies geen eenduidig beeld schetsen met betrekking tot de vraag in hoeverre het gebruikmaken van een slachtofferverklaring samenhangt met de straftoemeting. Echter, als we goed op de kwaliteit van de studies letten, kunnen we concluderen dat de studies met een betere kwaliteit laten zien dat een VIS indirect en positief samenhangt met de straftoemeting. Dit effect werkt via de gevoelens van empathie en sympathie voor het slachtoffer en de nabestaanden. Een slachtofferverklaring kan er dus voor zorgen dat een hogere straf wordt opgelegd. Dit zal met name opgaan voor slachtoffers die gebruikmaken van het spreekrecht, omdat dan emoties nog beter overgedragen kunnen worden. Dit effect sluit aan bij de theorie van 'the identifiable victim'.³⁷

Deze bevindingen betreffen echter Amerikaanse studies. Wat betekenen de resultaten voor Nederland? Kunnen wij ook zwaardere straffen verwachten in zaken waarin slachtoffers of nabestaanden gebruikmaken van het spreekrecht? De bevindingen van de Amerikaanse studies kunnen immers niet zomaar gegeneraliseerd worden naar de Nederlandse situatie. Ten eerste hebben veel studies betrekking op de beslissing om de doodstraf op te leggen, terwijl wij die straf niet kennen. Ten tweede heeft een deel van de studies betrekking op juryrechtspraak, terwijl in Nederland professionele rechters recht spreken. Professionele rechters zijn vanwege hun opleiding en ervaring wellicht minder gevoelig voor emotionele invloeden. Ten slotte waarschuwt Kool dat het wezenlijk verschil maakt of een slachtoffer participeert in een inquisitoir of adversair rechtssysteem. In een adversaire procestraditie is strafvervolgning in beginsel een private rechtsstrijd tussen twee gelijkwaardige partijen (slachtoffer en verdachte). Processen van waarheidsvinding en straftoemeting verschillen daardoor ook van die in inquisitoire rechtssystemen, waarin het slachtoffer geen partij is, maar waar diens belangen onderdeel uitmaken van het algemeen belang, behartigd door het Openbaar Ministerie.³⁸

Echter, er zijn ook redenen om aan te nemen dat de resultaten van de Amerikaanse studies wel naar Nederland gegeneraliseerd mogen worden. Ten eerste is deze review niet alleen gebaseerd op doodstrafzaken, maar ook op andere zaken. En uit deze zaken bleek er ook een positief verband te bestaan tussen een slachtofferverklaring en de straftoemeting. Ten tweede zijn Nederlandse rechters vergeleken met juryleden misschien wel minder gevoelig voor emotionele uitingen van het slachtoffer, maar zij zijn er niet immuun voor. Onbewust laten zij zich

35 Wedovau e.a. 2014a, 2014b.

36 Erez & Tontodonato 1990; Myers e.a. 2013.

37 Small & Loewenstein 2005.

38 Kool 2014.

toch ook beïnvloeden door emoties.³⁹ Het is ons inziens daarom te verwachten dat een emotionele slachtofferverklaring ook in Nederland tot zwaardere straffen voor de verdachte leidt.

Hoe wenselijk is dat? Enerzijds kan de slachtofferverklaring een bron van straftoemingsongelijkheid zijn: als het slachtoffer heel mondig en emotioneel is, krijgt een dader voor hetzelfde vergrijp een zwaardere straf dan wanneer het slachtoffer geen verklaring aflegt.⁴⁰ Anderzijds is ook van belang dat een slachtofferverklaring ertoe kan leiden dat rechters en officieren van justitie beter geïnformeerd worden over wat er precies gebeurd is in de strafzaak, zodat zij tot een passende straf kunnen komen. Bovendien gaat het slachtoffers niet of niet alleen om het beïnvloeden van de uitkomsten van het strafproces, maar om de participatie in het proces, om gehoord en erkend te worden: de *victim voice*.⁴¹

Om de vraag naar de wenselijkheid van een slachtofferverklaringseffect op de straftoemeting te beantwoorden zullen er eerst nog andere vragen beantwoord moeten worden. Welke veranderingen zal het onbeperkte spreekrecht bijvoorbeeld met zich brengen ten opzichte van het beperkte spreekrecht? Zal het slachtoffer meer invloed hebben op de uitkomsten van het strafproces? Zal hij daardoor meer genoegdoening ervaren? Of zal er juist vaker secundaire victimisatie plaatsvinden doordat de verdachte gebruik zal maken van zijn ondervragingsrecht? Of doordat de rechter wel luistert naar wat het slachtoffer of de nabestaande te zeggen heeft, maar geen gehoor kan geven aan hun wensen met betrekking tot de bewezenverklaring of straftoemeting? En wordt de onschuldpresumptie van de verdachte niet te veel geschonden als het slachtoffer zal spreken alsof de verdachte de dader is?⁴²

Om deze vragen te beantwoorden is meer onderzoek nodig in de Nederlandse context. Dit onderzoek dient bij voorkeur onder rechters plaats te vinden en zou zich ook moeten richten op emoties, zodat duidelijk wordt hoe het verband tussen een slachtofferverklaring en de straftoemeting eruitziet. Ook doet toekomstig onderzoek er goed aan om niet alleen naar de aanwezigheid van een slachtofferverklaring, maar ook naar de inhoud en presentatie van die verklaring te kijken, omdat de ene slachtofferverklaring de andere niet is.

Hoewel er nog veel vragen zijn rondom de wenselijkheid en mogelijke effecten van een onbeperkt spreekrecht voor slachtoffers, heeft de wetgever met de uitbreiding van het spreekrecht de positie van het slachtoffer in het strafproces verder versterkt. Welke gevolgen dit onbeperkte spreekrecht voor de betrokkenen zal hebben? Wie het weet, mag het zeggen.

39 M.G. Yzermans, 'De rol van rechterlijke emoties bij het oordelen', *Rechtstreeks* 2012, 3, p. 15-40.

40 Als het slachtoffer ten minste emoties uit die passen bij de ernst van het delict. Als een slachtoffer heftiger reageert dan verwacht, werkt dat eerder averechts op de beslissingen van de rechter (K. Lens, *Do these words give rise to doubt? Unraveling the effects of delivering a Victim Impact Statement* (diss. Tilburg), Tilburg: INTERVICT 2014).

41 Roberts & Erez 2004; K. Lens, A. Pemberton & M. Groenhuijsen, *Het spreekrecht in Nederland: een bijdrage aan emotioneel herstel van slachtoffers?*, Tilburg: INTERVICT 2010.

42 G.J.M. Corstens & M.J. Borgers, *Het Nederlandse strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2014.